

DUPKA GYÖRGY

EMLÉKKÉPEK AZ UTOLSÓ TATÁRJÁRÁSRÓL UGOCSÁBAN ÉS MÁRAMAROSBAN

(300 ÉVE TÖRTÉNT)

A 300 évvel ezelőtt történt utolsó „tatárjárás” komoly nyomot hagyott az ugocsai magyarság népi emlékezetében és a kárpátaljai helytörténet-írásban¹. Ez volt a krími tatárok utolsó bejövetele, amely szűkebb pátriánknak felbecsülhetetlen mértékű katasztrófát okozott – a dúlás következtében teljesen megváltozott a vidék etnikai képe, mivel az elpusztított falvak magyar lakossága helyére a földbirtokosok ruszinokat telepítettek le.

A magyar krónikai hagyomány és a kollektív emlékezet megőrizte az utókor számára a krími tatárok rémtetteit. Nevük kiejtése ma is félelmet gerjesztett. A legtöbben gyerekkorunkban, Petőfi Sándor *János vitéz* című művéből ismerjük meg a „*kutyafejű tatárok*” kifejezést, mint képzelet szülte gúnynevet. Régebben gyakran hangzott el a bosszús kívánság: *Hordjon el vagy vigye el a tatár!* Ha nem volt értelme a kapkodásnak, akkor azt mondtuk egymásnak: *Nem hajt / nem kerget a tatár!* Napjainkban is használunk olyan szóösszetételeket, hogy *tatárképű; tatárkoponya; tatárszemű stb.* Arról nem is beszélve, hogy az én szülőfalumban, Tiszabökényben is sok *Tatár* nevű család él.

A magyar történelmi kutatás a XIX. század második felétől kezdte meg a tatárjárás eseményeinek a feltárását². Ha alaposan megvizsgáljuk a történelmi kronológiát, akkor azt látjuk, hogy nemzetünk – ezen belül Erdély és Partium – története az emlékezetes (775 éve történt) mohácsi csatát követő időszakban állandósult tatárjárásokkal és -dúlásokkal (1242, 1566, 1661, 1694, 1717) van „telehintve”. Ez nem is csoda, hiszen a Krími Kánóság – amely a *Dnyeper, Don, Kubán folyók* közötti területet, az *Azov-tenger* mellékét és a *Krím-félszigetet* foglalta magába – határai a XIV. század elején a *Keleti-Kárpátok* vízválasztója mentén húzódott, így a Magyar Királyság számára évszázadokon keresztül kellemetlen szomszédság-

nak bizonyult³. A Krími Kánság (**Qırım Hanlığı**) eredetileg a Kelet-Európában berendezkedő Arany Horda, illetve azon keresztül a Mongol Birodalom része volt, majd függetlenítette magát. Uralkodói dinasztiájuk, a Gijarok 1441-ben kerültek hatalomra. A Krími Kánság a terjeszkedő Oszmán Birodalom vazallusa lett. A török szultánok gyakran használták fel a tatár lovasságot katonai segéderőként hadjárataik során, amely állandó rettegésben tartotta a szomszédos országok – Erdély, Magyarország, Ausztria és Lengyelország – népeit, területeiket feldúlták, öltek, raboltak, a fogásba került embereket eladták a török piacokon, illetve kemény váltságdíjat követeltek a hozzátartozóktól⁴.

A TATÁR INVÁZIÓ LEFOLYÁSA ÉS FELSZÁMOLÁSA

Az utolsó jelentős tatárdúlásra 1717. augusztus 20. – szeptember 4. között került sor, amikor III. Ahmed szultán parancsára Erdélybe, Székelyföldre, a Partiumba, illetve Máramaros, Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegye területére is – a *Radnai*-, illetve a *Borgói-szorosokon* keresztül – betörték a krími és a dobрудzsai tatár hadak. Vezetéik a krími kán fia, Rakovicza Mihály moldvai vajda, gróf Eszterházy Antal⁵ (aki II. Rákóczi Ferenc híveként néhány száz bújdosó magyarnak parancsolt) voltak. A hadjárat útvonala a Borgói-szoros–Beszterce–Szászrégen–Marosvásárhely–Küküllővár–Mezőcsán–Bonchida–Zsibó–Nagybánya–Aranyosmeggyes–Nagyszekeres–Batár–Salánk–Visk–Máramarossziget–Borsa–Sztrimura–Borsai-szoros mentén húzódott. A betörés célja az volt, hogy elvonja a császári hadakat a déli, balkáni hadszíntértől, illetve megossza az erőket. Azonban a császári főerőknek – Savoyai Jenő⁶ herceg vezetésével – már a háború első szakaszában sikerült megsemmisítő vereséget mérni az oszmán főerőkre. Ezzel kezdetét vette a törökök teljes kiűzése, vereséget szenvedtek a péterváradai csatában, felszabadították Temesvárt, Nándorfehérvárt stb.⁷

A moldovai és a renegát kuruc lovasokkal⁸ (az utóbbiak újabb kurucfelkelésre szólító erőfeszítése kudarcba fulladt) kiegészült tatár akciót az erdélyi vármegyék katonasága, néhány kisebb császári alakulat és a lakosság sikeresen elhárította. A tekintélyes létszámú krími tatár sereg – augusztus 27–29. közt – egyértelműen a kiszemelt területek lerohanását és kifosztását célozta meg. A seregek kétfelé váltak. Az egyik csapatrész Rakovicza Mihály moldvai vajdával az élen Erdélyben, Székelyföldön pusztított. A másik csapatrészt a krími

kán fiának vezetésével Szatmár, Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegye több települését dúlták fel, majd az ugocsai Batár melletti erdő szélén jelölték ki táborhelyül. Az Ugocsába rajzoló tatárok 48 magyar települést tettek a földdel egyenlővé, még ennél is több templom, uradalmi kúria, malom, tanya lett a lángok martaléka. Salánkon feldúlták és lerombolták a Károlyi- (mások szerint a Rákóczi) kastélyt. Szilágyi István⁹ leírása szerint a tatárok a batári főhadiszállásra terelték össze a foglyokat, s lelketlenül éheztetve, szomjaztatva kínozták a szerencsétleneket. A férfiakat és a nőket külön vették, úgyszintén a gyerekeket is elválasztották szüleiktől. A foglyok közül sokan már a táborban meghaltak. Kucklander ezredes, huszti várnagy jelentése szerint „*a falvakat teljesen kirabolták, feldúlták. Ami elmozdítható volt, mind elvitték. Azokat a foglyokat – öregeket és gyermekeket – akik nem tudták követni a gyors csapatokat, egyszerűen legyilkolták. Az utak mentén mindenütt lehetett látni fetengő és meggyilkolt gyermekeket és aggokat...*”¹⁰ A rablott javakkal, jószágokkal és 4–5 ezer fogollyal elérték és kirabolták a Bereg vármegyei Mezővári, Csetfalva, Oroszi községeket, illetve a Borzsa-völgyét¹¹, majd Munkács irányában, az *Orosz-kapun*¹² át akarták az országot elhagyni, azonban a gróf Károlyi Sándor utasítására az ungi és a zempléni vármegyei csapatok útjukat állták. Ezért aztán Visk felé vették az irányt, Veléténél elhagyták Ugocsát, hogy a *Besztercei-szoroson* keljenek át Moldva irányába.

Károlyi Sándor császári-királyi tábornagy személyesen állt a vármegyei nemesi felkelés élére, amelyhez a parasztság is csatlakozott. Klobusiczky György, a huszti várparancsnok és Sztojka Zsigmond nemesi és népfelkelő csapatai szeptember 1-jén Visknél meglepetésszerűen megtámadták a hazafelé tartó tatár seregeket, s közel 3000 magyar foglyot sikerült kiszabadítaniuk. Az elkövetkező napokban Nagybánya térségében csaptak le a vármegyei hadak a tatár utóvédre, amelyeket a románok, ruszinok és a magyar kurucok és más etnikumú parasztszoptok is folyamatosan zaklattak. Az összehangolt hadmozdulatoknak köszönhetően a legnagyobb összecsapásra a *Visó-völgyben*, a *Sztrímúra-szoros* közelében került sor, ahol a 12 ezer főnyi tatár seregből 6 ezer elesett, s több mint 7 ezer foglyot sikerült kiszabadítani. Az elzárt szorosból a tatár hadnak mintegy fele menekült ki, a váratlanul érkező felhőszakadás által okozott hegyomlás mintegy 2000 tatárt örökre eltemetett. A kán megsebesült fiának sikerült Moldvába elmenekülnie. A „tatárjárás” így nem érte el célját, a sereg zöme elpusztult, a kuruc és moldvai támogatók cserbenhagyták őket. A kisebb tatár lovascsoportok az összerabolt jószág nélkül igyekeztek visszamenekülni Moldvába. Csak néhány tucat lovas jutott ki élve Erdélyből.

EMBERI VESZTESSÉGEK, ANYAGI KÁROK

A korabeli dokumentumok¹³ szerint Nagyszőlős városát és Ugocsa megye csaknem valamennyi községét óriási károk érték. Giraj kán hordái augusztus 29-én elfoglalták a megyeszékhelyet: 2 napig fosztogatták a várost, azután felgyújtották. Az iskola és az egyházközségi épületek porig égtek, Perényi báró udvarháza is súlyos károkat szenvedett. Bár a tatárok közeledését a harangok félreverésével jelezték és a lakosság egy része elmenekült, mégis sok ember került fogságba. Az alábbi táblázatot a tiszapéterfalvai Komáromy András¹⁴ történész közlését felhasználó Szabó István¹⁵ nyomán közöljük, de számos más tanulmány is foglalkozott a témával¹⁶.

A listából jól látszik, hogy a tatárok főleg a síkságon levő magyar településeket pusztították, ahonnan a magyar lakosságot elhajtották. Az eddigi kutatások igazolják, hogy *„Az idegen, oláh, szláv, cigány – ha tudott – kerekét oldott, a hegyekbe menekült, míg a síkságon lakó magyaroknak nem volt menedéke. A magyarság helyét elfoglalta a 18. század elején a hegyekről fokozatosan lehúzóó oláh és rutén elem.”*¹⁸ Szabó István kimutatása szerint¹⁹ Batáron pl. csak a XVIII. században találni néhány ruszint, azonban a tatárdúlás után új lakosokkal gyarapodott, akik Máramarosból kerültek oda. A Csepében lévő pusztán maradt házakba, telkekre is ruszinok költöztek. Kirva egykori magyar lakossága eltűnt, a falut 1719-ben telepítik újra, de már ruszinokkal. Szirmán hasonló folyamatok zajlanak le. A ruszinok Mátyfalvába és más félig elnéptelenedett falvakba is beszivárogtak.

A rabságba hurcolt 1464 ember közül csupán 861 nyerte vissza szabadságát. Mintegy 603 fogoly örökre tatár rabságban maradt. A kis vármegye, ezen belül a helyi magyarság nehezen heverte ki a hatalmas veszteségeket. Voltak, akik szerencsésen elmenekültek²⁰ vagy megszöktek, de akadtak olyanok is, akikért a rokonok váltságdíjat fizettek. A megbízott kapcsolattartók állandóan érintkeztek a rabtartókkal és a török rabszolga-piacokkal, s különböző összegeket alkudtak ki váltságdíjakra, vagy koldulóleveleket²¹ küldtek a raboknak.

Ugocsából mások mellett tatár rabságba került a hatéves nemes Szirmay Ilona is, akit a fertőszalmási templomból hurcoltak el. Évek múltával megindult a levelezés a kislány kiváltásáért. A levelekből néhány fennmaradt, többek között az 1719-es keltezésű, amelyet anyjának írt. Fennmaradt az az írás is, amellyel a kislány visszanyerte szabadságát. Ez utóbbi 1725. január 9-én kelt a moldvai lassiban, s utal a váltságdíj összegére, amelyet 300 aranyban

Település	Elvitt nemes személy	Elvitt paraszt személy	Visszakerült nemes személy	Visszakerült paraszt
Alsósárad	-	6	-	5
Batár	1	37	-	23
Bökény	44	88	31	58
Csarnató	-	1	-	-
Csedreg*	-	11	-	8
Csepe	6	25	2	7
Csoma	41	-	21	-
Dabolc*	8	-	3	-
Egres	-	2	-	2
Fancsika ¹⁷	50	-	26	-
Farkasfalva	1	1	1	-
Feketeardó	-	66	-	30
Feketepatak	-	3	-	3
Fertősalmás	105	38	69	5
Forgolány	44	16	30	3
Gödényháza	-	4	-	4
Halmi*	-	45	-	32
Hetény	9	23	6	13
Karácsfalva	-	52	-	35
Királyháza	-	58	-	32
Komját	-	4	-	3
Kökényesd*	1	57	1	32
Mátyfalva	36	105	26	67
Nagyszőlős	-	9	-	3
Nevetlenfalu	1	1	1	1
Péterfalva	177	-	123	-
Rakasz	-	9	-	8
Rákóc	-	12	-	12
Salánk	-	4	-	3
Sásvár	-	75	-	43
Szászfalu	-	19	-	5
Szirma	30	51	16	38
Szőlősvégardó	-	1	-	1
Tekeháza	-	5	-	1
Tiszaújhely	-	9	-	7
Tiszaújlak	7	10	6	7
Tivadar	-	25	-	-
Túrterebes*	-	4	-	2
Veléte	-	18	-	-
Verbóc	1	3	1	3
Veréce	-	1	-	-
Veresmart	-	4	-	2
Összesen	562	902	363	498

**Ezek a települések ma Romániához tartoznak.*

állapítottak meg. Eszerint Szirmay Ilona hét évet töltött tatár rabságban, íme a levél, amelyet édesanyjának írt: „*Én a Pogány Tatártúl elraboltatván Szirmay György árva leánya Ilona, az édes anyám Mikolay Judith. A Pogány Tatár 100 aranyat kíván értem, az Nagy Isten nevébe kérem édes Aszony anyámat, hogy szabadulásomba igyekezzenek, mert én nékem már erőm sincs, majd mind ell fogyatkoztam a sok sírásba és immár a Pogány eladott volna, de mind reménykedtem: hogy ellne adgyon, minden nap szid, és ver, mondván: hogy ell ad a tengeren által Konstantinápolyba. Maradok leánya édes aszony anyámnak életem fogytáig Szirmay Ilona. Itt vagyok még Mingyer nevű faluba 1719. Adassék ezen levelem édes aszony anyámnak illendő tisztelettel Erdélyben...*”²²

Szirmay Ilona sorsa, a tatár rabságból kiváltása a maga idején élénken foglalkoztatta a közvéleményt. A levelekből még két név vált ismertté (ugyancsak a környék lakosai voltak), akikért szintén váltságdíjat követeltek. Egy Pap és egy Szász nevű személy lányairól van bennük szó. Többeket megmentettek, mások viszont soha többé nem látták régi hazájukat²³.

A TATÁRBETÖRÉS A KOLLEKTÍV EMLÉKEZETBEN, NAPLÓKBAN, REGÉNYEKBEN

A tatárok betörésének, kegyetlen pusztításának emléke a néphagyományban máig megtalálható. Például az Aklihegy északi oldalán van egy völgy, amely a mai napig a *Vérvölgy* nevet viseli. Az itt élő lakosok bármelyikétől kérdezzük is, mindenki tudja, hogy azért hívják úgy, mert ott valamikor sok embert megöltek. A szóhagyomány szerint a környékről az emberek oda menekültek az ellenség elől, azt a völgyet választották búvóhelynek. Alkalmas is lett volna ilyen célra, mivel a lakott helyektől távol, sűrű erdőben volt. De valaki elárulta a búvóhelyet. Az ellenség rájuk talált és lemészárolta őket, nem kímélve az öregeket, gyerekeket és asszonyokat sem. Úgy folyt a vér, mint a patak. Az egész völgy egy vérfürdő volt. Azóta hívják ezt a helyet *Vérvölgynek*.²⁴

A közeli Szőlősgyula határában a *Ladorna-völgy*²⁵ arról nevezetes, hogy a környékbeli emberek szembeszálltak az itt portyázó tatárokkal, akik aztán az ellenállókat lekaszabolták.

A *Tatár-hágóhoz* több monda, néprege kötődik. Nevét onnan vette, hogy a krími tatárok ezen a hágón keresztül többször betörték az ország területére. Raboltak, fosztogattak, rabláncon hurcolták el a férfiakat és nőket, akikért a hozzátartozók nem tudtak váltságdíjat fizetni, azokat a török piacokon rabszolgának adták el.

A tatárbetörésről és a falupusztításról feljegyzést készített a tiszabökényi Bay István²⁶ földbirtokos, akinek a *Memoriale diarium* című 240 oldalas eredeti emlékkönyvéből a vármegyei lap²⁷ is közölt szemelvényeket. Ebben a naplóban a családi eseményeken kívül írt a református egyház akkori viszontagságairól, beszámolt az 1717-es tatárjárásról és egyéb történeti és művelődéstörténeti jelentőséggel bíró adatot is feljegyzett.

A nagykarolyi, ám székely családból származó Gaál József²⁸ író, költő nevét az 1836-ban megjelent *Szirmay Ilona*²⁹ című első történelmi regénye³⁰ tette ismertté, amelyben a tatárok 1717-es ugocsai és szatmári betöréséről³¹ írt körülményes előadásmódban. Ebben Szirmay Ionát a tatárok a fertősalmási templomából rabolták el. A Walter Scott hatása alatt és modorában ábrázolt cselekmény két százból tevődik össze. Az egyik középpontjában egy magyar nemeskisasszony szerelmének és szenvedéseinek története áll. Hőse az előkelő Szirmay család lánya, Ilona, akit gonosz cselszövés szakítja el kedvesétől, Szodoray Balázstól, majd a tatárok foglyul ejtik és Krímiába³² hurcolják. Ott a tatár kán fia szerelmével ostromolja, majd rabszolgakereskedő kezére jut, de Ilona végig hű marad jegyeséhez és megőrzi szüzességét. Végül a magyar vitéz sok kaland után kiszabadítja a rabságból.

A történelmi regénynek máig több kiadását ismerjük³³, jelenleg is leltölthető az OSZK elektronikus könyvtárából³⁴.

Kárpátalján a magyar történelmi emlékhelyek megőrkötése program keretében 2007. november 10-én kopjafát állítottunk a tiszafarkasfalvi Fogarassy-kastély parkjában. Felirata: „Az utolsó magyarországi tatár betörés / (1717 szeptembere) során Ugocsa / vármegyei tiszaháti falvaiban lemészárolt, / illetve az onnan elhurcolt lakosok emlékére / állította a tragédia 290. évfordulóján / a KHÖT, az UMDSZ és a MÉKK.”

2017. augusztus 27-én emlékmisét tartottak az 1717-ben bekövetkezett tatárbetöréssel kapcsolatos tragikus események 300. évfordulója alkalmából a Tiszabökényi Árpád-házi Szt. Erzsébet templomban (a szentmisét bemutatta **Weinrauch Márió** OFM tiszaujlaki plébániai kormányzó). Ezt követően pedig emléktáblát állítottak a templom falán. Ennek felirata:

„Az 1717. évi utolsó nagy »tatárjárás« során
Tiszabökényből (132 fő),
Tiszafarkasfalváról (2 fő),
Tiszapéterfalváról (177 fő),
Tivadarból (25 fő)
és Forgolányból (60 fő)

*elhurcolt, illetve rabságban elpusztult
150 keresztény
lakos emlékére.
Állította a tiszabökényi római
katolikus egyházközség
a tragikus események 300. évfordulója alkalmából.
2017.”*

Ha 300 esztendeje elődeink egy ekkora pusztulás után képesek voltak a talpra állásra, akkor a mai, sokkal jobb helyzetünkben nekünk is meg kell találnunk a lehetőségeket nemcsak a megmaradásra, hanem a gyarapodásra is.

JEGYZETEK:

¹ Dolgozatomban nem térek ki az egész Erdélyt, illetve a Székelyföldet és a Partiumot is érintő tatárjárás bemutatására, mert ennek a témakörét már részletesen feldolgozták. Lásd: OBETKÓ Dezső: *Az 1717-i tatárbetörés*. Hadtörténelmi Közlemények 1941. évfolyam (42. kötet. Budapest, 1941.), 201. o., BARTA János, Ifj.: *A kétfejű sas árnyékában*, Gondolat Kiadó, 1984. 79-80.o., KOVÁCS Győző: *Az utolsó tatárjárás*. 40-43. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5405/1/belvedere_kk_007_040-043.pdf

² SZILÁGYI István: *Az utolsó tatárjárás* (ed. Szilágyi István-Szatháry Károly: Szigeti album, Pest, 1860. 324), 284-319. o., THALY Kálmán: *Károlyi Sándor hadi előterjesztése és észrevételei az 1717-i tatárjárásról*, Századok, 1/1867/ 55-68. o.

³ IVANICS Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 22.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

⁴ TARDY Lajos: *A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII-XV. században*. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 17.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

⁵ Galántai gróf **Esterházy Antal** (Galánta, 1676. február 3. – Rodostó, 1722. augusztus 8.) kuruc tábornagy, II. Rákóczi Ferencet elkísérte Rodostóba.

⁶ **Savoyai Jenő** (1663-1736) főnemes, a franciaországi Carignan hercege, német-római császári hadvezér. Lásd bővebben: SZEBELÉDI Zsolt (ford.): Guido Ferrari: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv*. Máriabesnyő (Attraktor) 2011.

⁷ Lásd bővebben: HORVÁTH Jenő: *Szavoyai Jenő*. A dunai monarchia kialakulása, Budapest, 1941.

⁸ KARÁCSON Imre: *Törökországi magyar ezredek 1717-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, 12/1911/327-334.

⁹ SZILÁGYI István: *Az utolsó tatárjárás*. Szigeti album. 1860. 306. o.

¹⁰ OBETKÓ Dezső: *i.m.*, 201. p.

¹¹ Bereg vármegyében több község és 3 templom semmisült meg. Lásd bővebben: LEHOCZKY Tivadar: *Bereg vármegye monográfiája*, 1881. I. köt. 241. o.

¹² Mostani neve: Vereckei-hágó.

¹³ Lásd: A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár nagyon sok érdekes okmánnyal rendelkezik, amelyek területünk különböző kori történetének egyes eseményeit világítják meg. Az egyik ilyen dokumentum Ugocsa vármegye 9 tagú bizottságának 1717. szeptember 22-i jegyzőkönyve a tatárok által okozott károkról. A bizottság élén Újhelyi Sándor alispán állt, és a jegyzőkönyvet aláírásokkal és viaszpecsétekkel hitelesítették.

¹⁴ Lásd: Ugocsa megye krónikása, történetírója, KOMÁROMY András: *Jön a tatár! Adalék Szatmármegye ill. Mikola község történetéhez*, Magyar Hírlap, 1896. 92. sz.

¹⁵ SZABÓ István: *Ugocsa megye*, 1938, 206-207. o.

¹⁶ OBETKÓ Dezső: *i. m.*, 205-208. p.

¹⁷ Fancsika adataiban nemes, paraszt együtt szerepel.

¹⁸ OBETKÓ Dezső: *i. m.*, 209. o.

¹⁹ SZABÓ István *i. m.* 207-208, 287, 312, 386, 485, 409. o.

²⁰ Az iratok szerint az alábbi falvaknak nem volt emberesztességük: Akli, Alsókaraszló, Bábony, Batarcs, Felsőkaraszló, Felsősárad, Gyula, Ilonokújfalu, Kiscsongova, Kisgerce, Kiskopány, Kistarna, Komlós, Nagycsongova, Nagycserce, Nagytarna, Ölyvös, Sósújfalú, Százarpatak, Tamásváralja, Tiszakeresztúr és Turc – tehát többnyire ruszin és román hegyi falvak – lakossága kellő időben elmenekült és elrejtőzött a hegyek között. Kirva a jegyzék szerint teljesen elpusztult.

²¹ Kolduslevelekkel igazolták, jogosan kérhetnek akár a gazdagabaktól is (ilyen kiállításra még 1728-ban, több mint egy évtizeddel a tatárjárás után is sor került!).

²² *Szépaszony dombja*. Kárpátaljai történeti és helyi mondiák. Összeállította: DUPKA György és ZUBÁNICS László. Ungvár-Budapest, 2014.78.o.

²³ Az 1717. évinél nagyobb akcióra többé már nem került sor. A krími kánság és részfejedelemségei 1774-ben elszakadtak az Oszmán Birodalomtól, így többé nem vettek részt már török háborúkban. 1783-ban az orosz seregek elfoglalták a terület nagy részét és a kánság megszűnt, új határok alakultak ki, így a tatároktól való félelem sok évszázados harcok után kihuny.

²⁴ *Szépaszony dombja*. ua. 177. o.

²⁵ *Szépaszony dombja*. ua. 183. o.

²⁶ BAY István (Bökény, Ugocsa megye, 1676 – Bökény, 1742. okt. 24.). Földbirtokos, naplőíró. Bay Mihály és Korna Borbála fia. 1699. április 4-én feleségül vette Újhelyi Julianát. Irod. B. I., *Turul*, 1890. 80.

²⁷ Lásd: *Ugocsa*, 1890. 22.sz.

²⁸ GAÁL József (Nagykároly, 1811. dec. 12. – Pest, 1866. febr. 28.). Író, költő, az MTA 1. tagja (1837). Székely családból származott. Apja az „ólmos botok vármegyéjében”, Szatmárban volt gazdatiszt a Károlyi grófnál, ő is írt verseket. A fiatal József nagy hatással volt a közelben élő Kölcsey Ferenc. Gyerekkorában sokat olvasott, megtanult németül és románul. Nagykárolyban, Szatmáron és Budán végezte középiskoláit. Bölcsészetet és jogot a pesti egyetemen tanult, ahol Eötvös József és Szalay László baráti köréhez tartozott. Költményei, történelmi és satirikus írásai 1830-tól jelentek meg a Koszorúban és az Aurórában. Jelentős regénye a Szirmai Ilona, amellyel írói nevet is szerzett. Alföldi tárgyú novelláival és életképeivel Petőfi előfutárának számít. GAÁL József összes művei I–III. (BADICS Ferenc életrajzi bevezetőjével), Bp., 1881-82. Lásd bővebben: KERESZTYÉN Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona*, Ungvár-Budapest, 1995.

²⁹ GAÁL József: *Pattanházi Pattangi Jób máté-szalkai esküdt elbeszélései. Első rész: Szirmai Ilona*. Történeti román. Pest, 1836., Második kiadás: *Szirmai Ilona* (kiadta MIK-SZÁTH Kálmán a Magyar regényírók képes kiadásában), Bp., 1905.

³⁰ JÓSIKA Miklós híres *Abafijával* csaknem egyszerre, azt kevéssel megelőzve, 1836-ban jelent meg. Az irodalomtörténet mégis Jósika Miklós *Abafiját* tartja az első igazi magyar történeti regénynek.

³¹ Az író SZIRMAY Antal *Szatmár és Ugocsa vármegyékről* szóló műveit használta forrásként.

³² Krím régi neve.

³³ Újabb kiadása GAÁL József: *Szirmai Ilona*. CSATÁRY György szerkesztésében, Budapest-Beregszász, 2000.

³⁴ GAÁL József: *Szirmai Ilona*. Elektronikus változata: <http://mek.oszk.hu/07500/07543/>